

DELOVNO PRAVO V FRANCOOSKI REVOLUCIJI IN POREVOLUCIJSKI FRANCIJI

VITO KRAJGER

Odnos Velike francoske revolucije do delovnega prava je vtisnil v Franciji temu pravu pečat vse do danes in zavrl razvoj te pravne stroke v Franciji do konca 19. stoletja. Korenine vseh posebnosti francoskega delovnega prava v primeri z našim moramo iskati v njegovi usodi med francosko revolucijo, v načelih, ki so jih poslanci Ustavodajne in Zakonodajne skupščine (Konstituante in Konventa) proglašali z revolucionarne govornice in sta jih skupščini tudi uzakonjevali. Iz prikaza teh načel in njih razvoja med revolucijo in v porevolucijski Franciji, dokler ne zajame tudi Francije močno socialistično gibanje z novimi pogledi na odnose med delom in kapitalom, najboljše lahko spoznamo bistveno meščansko-razredni značaj francoske revolucije.

Ob izbruhu revolucije je štela Francija 25 milijonov prebivalcev, med katerimi je bilo 600.000 delavskega stanu. Industrija se je v Franciji začela razvijati v 16. stoletju, ko so bili odkriti novi trgi v Ameriki, Indiji in na Kitajskem. V 17. stoletju so se razvile tako zvane manufakture, predhodnice današnjih tovarn. V njih so že uporabljali v velikem številu stroje, vendar so spričo njihove primitivnosti in pomanjkanja pogonskih sredstev — neznanost bila parni kotel kakor elektrika — zaposljevali še veliko število ročnih delavcev. Središča manufaktur so bila mesta Marseille, Lyon, Reims, St. Quentin, Bordeaux, Rouen in Lille. Paris je bil še takrat bolj središče male rokodelske obrti in obrtniškega proletariata. Sploh je ta oblika proizvodnje takrat še prevladovala ter je bila koncentracija proizvodnje v velikih obratih šele v povojih. Tako se je francosko delavstvo delilo ob koncu 18. stoletja v dve veliki veji, v delavstvo manufaktur, kjer so se že izoblikovala kapitalistična nasprotja med delom in kapitalom, in v delavstvo malih rokodelskih obratov, katerih lastniki so tudi sami bolj životarili, njih same je izrabljajl trgovski kapital. V teh obratih niso med mojstri in njihovimi pomočniki razredna nasprotja še prodrila do zavesti.

Mathiez, najboljši francoski poznavalec dobe revolucije, označuje položaj in pripravljenost delavstva na revolucijo s sledečimi stavki: »Velika industrija je bila šele v povojih. Delavci še nikjer niso tvorili povezanih skupin. Cehom podrejeni pomočniki so bili razdeljeni v tekmujoče pomočniške bratovščine, ki so jim bili bolj mar malenkostni medsebojni prepiri kakor skupno nastopanje proti mojstrom. Saj so imeli upanje in možnost, da postanejo mojstri. Mala obrt je bila še vedno normalna oblika obrtne proizvodnje. Med delavci, ki so jih začele zaposljevati manufakture, je bilo prav mnogo kmetov, ki so gledali v mezdi le primeček h kmetijskim dohodkom. Večina se je vedla tako poslušno in spoštljivo do podjetnikov, ki so jim dajali delo, da jih je le 1789 imela za svoje naravne zastopnike. Seveda so se delavci pritoževali nad nizkimi mezdami, ki se ... niso dvigale tako hitro, kakor cene živeža. Delavci so se sicer sem in tja razgibali, niso pa se še zavedali, da tvorijo poseben, od tretjega stanu različen razred.« (Francoska revolucija I., str. 22.)

Vendar so kričeče razmere v manufakturah tudi že v predrevolucionarni dobi v 18. stoletju ponovno izzvale delavstvo k uporom in v aktivno

borbo zoper podjetnike. Delovnik je bil neomejen, delavec je bil priklenjen na podjetnika, ki ga brez dovoljenja tega ni smel zapustiti in si poiskati boljše mesto. V velikem številu so zaposljevali otroke. Mezde so bile nizke. Zidarji so zaslužili po 2.30 franka na dan, tkalci po 0.75 Fr., dninarji po 1.25 Fr., pletilke po 0.30 Fr., rudarji po 1 Fr. dnevno! Povprečna mezda je tedaj komaj dosegla vrednost 6 funtov kruha, s katerimi je moral delavec preživeti sebe in družino. Kg mesa pa je stal takrat 1.10 Fr., kg masla 1.28 Fr. Te razmere so delavstvo tedaj gnale v upore in krvava mezdana gibanja. Samo v Lyonu, ki je bil dolgo največje industrijsko središče Francije, so se vrstile krvave stavke v letih 1744., 1779. in l. 1788. Leta 1744 je prešlo gibanje v pravo pobuno; delavci so se polastili mestne uprave in vladali v mestu tri dni. Takim uporom so sledile usmrtitve delavstva v množicah in obsodbe velike večine na suženjstvo na galerah. Leta 1788. je prišlo do mezdnih sporov in gibanj tudi v pariškem predmestju St. Antoine, ki je nato naslednjega leta tako odločilno sodelovalo pri naskoku na Bastillo in od tedaj vedno odločujoče posegalo v tok revolucije in ji dajalo vedno, kadar je grozilo, da bo zastala in njene dotedanje pridobitve propadle, nov pogon in zalet.

Tudi med revolucijo je bila glavna zahteva delavstva zvišanje mezd in maksimiranje cen. Ravno tem zahtevam pa je bila zmagovita buržoazija najmanj pripravljena ustreči. Padec Bastille je bil signal za splošno vstajo po vsej Franciji. Povsod so se dvignili kmetje na fevdalne gradove, jih požigali, uničevali dajatvene listine in plenili ter se polastili zemlje plemičev. Kmetom pa so se pridružili tudi delavci s svojimi zahtevami. Vstaja ni nastopila samo proti gospodstvu zemljiških gospodov, ampak tudi proti odedu z živežem, proti davkom, proti slabim sodnikom in sploh proti vsem, ki so izkoriščali prebivalstvo in živeli od njegovega dela. V Alzaciji so kmetje napadli židovske trgovce, gradove in samostane hkrati... Kmetje in delavci so nastopali v deželi Dauphine (kjer je bila zveza treh posedujočih stanov še trdna) skupaj proti zvezi buržuazije in plemstva. Lyonska narodna garda je nudila dauphinejskim narodnim gardam oboroženo pomoč proti puntarjem, s katerimi so simpatizirali lyonski delavci. Posedujoča buržoazija je nenadno zagledala divji obraz četrtega stanu. (Mathiez I. str. 60.)

V takem vzdušju, ki se je proti delovnim slojem še stopnjevalo, saj so proti buržoaziji, ki je prevzela oblast v svoje roke, nastopali z vedno določnejšimi in glasnejšimi zahtevami, so tvorci novega reda gradili tudi temelje novemu pravnemu redu, pri tem pa popolnoma prezrli potrebe delovnih ljudi. Tako je že deklaracija pravic pozabila na pravico združevanja »zaradi sovraštva do stanov in cehov« pravi Mathiez (Franc. rev. I. str. 68). In tu zadenemo ob jedro vzrokov za okrnjeni razvoj delovnega prava v Franciji vse do danes.

Prej v cehih na strani mojstrov in v bratovščinah na strani pomočnikov in delavcev organizirani odnos med delavci in podjetniki je postal ovira za nadaljnji razvoj gospodarstva, ki ni zahtevalo svobodni trg samo za vse vrste blaga, ampak tudi za blago posebne vrste — živo delovno silo. Vsako združevanje delavcev, da bi dosegli boljše mezde, krajši delovnik, nižje cene življenjskim potrebščinam, je spominjalo na stare bratovščine, predstavljalo pa še več, nevarnost za nove socialne preobrate. Do l. 1791. se je gospodarska kriza zelo poglobila. Povzročalo jo je padanje vrednosti asignatov, državnih papirjev, za katerih kritje je bila plemičem in cerkvi odvzeta zemlja, s katero

so pa bogataši spekulirali v nedogled in onemogočali tako vsako ozdravljenje državnega gospodarstva, za sebe pa nabrali ogromna premoženja. Prišlo je do številnih stavk po vsej Franciji. Odgovor konstituante nanje je bil poseben zakon, nazvan po predlagatelju Le Chapelier, z dne 14. — 17. julija 1791., ki je pod strogo kaznijo prepovedal vsako združevanje delavcev za dosego enotnih mezd. Takratni demokrati so proti temu protestirali in spretno povezali demokratične zahteve s strokovnimi, da bi potem, ko je bilo zrušeno gospostvo po rojstvu privilegiranih, zrušili še gospostvo po bogastvu privilegiranih. (Mathiez I., str. 142.) Vemo, da francoska revolucija v tem ni uspela.

Zakon od 14.-17. 7. 1791., ki je prepovedal vsako združevanje delavcev v zaščito ekonomskih interesov, je pravno povsem v skladu s tedanjo reakcijo na preživele institucije fevdalnega reda. Zakon sloni na načelu, da je treba odpraviti vse posebne predpise za posamezne stanove in sloje in uveljaviti obče, za vse enako veljavno pravo, *droit commun*. Ne smejo obstajati združenja, ki bi lahko prišla do tolikega vpliva, da bi poleg občega prava izsilila za sebe posebno pravo in ustvarjala s tem nove privilegije in neenakosti. Obče pravo, civilno, kazensko in sodstvo po njem mora urejevati pravne odnose med vsemi državljani. Nad konkretne žive osebe, odnose med njimi, se dvigne fiktiven pojem pravnega subjekta, nosilca pravic in dolžnosti, kar je po pravu vsak dorasel, normalen človek, ne glede na njegov družbeni položaj. Vsak posameznik mora ostati sam, da lahko ostane svoboden. *L'isolement est la condition nécessaire de la liberté*, po prepričanju zakonodajalcev Konstituante. Zakon Le Chapelier zanika, da bi ljudje istega poklica lahko imeli skupne interese, to so le navidezni skupni interesi in zato prepoveduje vsako združevanje v njihovo dosego.

Vendar so bili ti zakonodajalci tako dosledni le v ukrepih proti delavcem. Medtem, ko so tako odločno zanimali vsako skupnost interesov pri delavcih, so obdržali in razvijali naprej posebno trgovinsko pravo, po katerem uživajo trgovci določene ugodnosti pravne narave in imajo celo svoje sodstvo. Seve je mogoče trditi, da ni privilegirani trgovec, marveč samo trgovski posej; trgovec uživa omenjene prednosti le, kadar sklepa trgovske posle. Čim ne sklepa le-teh, velja zanj kakor za vse ostale obče pravo.

Pri posebnem delovnem pravu pa se odstop od temeljnega načela, da veljaj za vse enako pravo, ni dal tako »pravno«
zabrisati. Delavec ni dvoživka kakor trgovec. Ta živi vsaj v pravu dvojno življenje, kot trgovec in kot navaden državljani. Kadar nastopa kot tak, velja zanj obče pravo, če pa sklepa trgovinske posle, uživa določene pravne ugodnosti, ki pospešujejo varnost in hitrost trgovine. Delavec pa je vse svoje življenje vedno samo delavec. Njegovo življenje teče skoro izključno v določenem krogotoku od vajenca, kjer se priuči nekemu delu, preko sklepa delovne pogodbe do vstopa v industrijsko podjetje, kjer ostane, prejema mezdo, se naveže na sodelavce, s katerimi deli enako usodo, kar vse ustvarja celo vrsto pravic in dolžnosti zelo različnih od onih v življenju nedelavcev.

Tega francoski zakonodajalec ni hotel uvideti med revolucijo in vse do konca 19. stoletja ne. Francosko delovno pravo je obstajalo v tem razdobju le v prepovedih združevanja in koalicij, v kazni zanje in šele l. 1841. je sledila malenkostna ureditev delovnika za otroke in žene in osnovnih higijskih predpisov za tovarne in delavnice, kar vse pa je radi pomanjkanja vsake kontrole ostalo le na papirju. Iz tega odnosa revolucijske zakonodaje

do delavca izhaja njen razredni značaj do delavstva od vsega početka, kakor tudi posebna življenjska pot delavstva nujno terja zanj posebno pravo, ki je nujno razredno pravo. Priznati to, bi pomenilo odstopiti od načela enakosti pred zakonom na škodo novega vladajočega razreda. Vztrajati pri tem fiktivnem načelu pa je nasprotno pomenilo, da je delavec ostal na milost in nemilost odvisen od podjetnika, ki je tako neomejeno lahko izkoriščal njegovo delovno silo in se bogatil z neplačanim delom ter s tem bogatil in večal moč vladajočega razreda, meščanstva samega. Zato to vztrajanje skozi vse stoletje na načelih Velike francoske revolucije, na načelu enakosti pred zakonom, s čimer je celo leta 1936. najreakcionarnejša parlamentarna institucija v Franciji, senat, skušal ovirati Blumovo zakonodajo in jo kasneje tudi še vedno s tega stališča skušal podreti, kar mu je do danes v veliki meri tudi uspelo.

Tako so vplivi francoske revolucije na razvoj delovnega prava v Franciji ostali skozi eno stoletje povsem negativni. Zakon »Le Chapelier« je edini zakon v sami revolucijski dobi, ki se je dotaknil delovno-pravnih problemov. V prvi porevolucijski dobi sta sledila še uvedba delavske knjižice po zakonu objavljenem v mesecu germinalu XI. revolucijskega leta (marc-april 1803.), torej že v dobi konzulata. Ta zakon je delavca povsem privezal na podjetnika, katerega ni smel zamenjati, dokler ni izpolnil do njega vseh delovnih in denarnih obveznosti. Končno je še Code civil, objavljen l. 1804., skopo, v treh paragrafi uredil ali bolj izraženo prezrl službeno razmerje med delavcem in podjetnikom, katero le definira, določa, kaj mora vsebovati in daje podjetniku še to ugodnost, da se v mezdni sporih prvenstveno njemu daje vera, kako je bila dogovorjena višina mezde!

S tem, da je odnose med delavci in podjetniki skoro prezrl, je hotel zakonodajalec novega meščanskega pravnega reda v Franciji ohraniti videz enakosti vseh državljanov pred zakoni. Da je ta videz vsaj malo še utrdil, je taki ureditvi delovno-pravnih razmerij nujno moralo slediti nevmešavanje države v odnose med delavci in podjetniki — neintervencija države, laissez faire laissez passer, ekonomski liberalizem tudi na tem področju. Če pa pritegnemo h gori navedenim pravnim določilom še določbe kazenskega zakonika in stroge kazni, ki jih je vseboval glede stavke in združevanja delavcev, moramo ugotoviti, da se je to nevmešavanje prav kmalu sprevrglo v prohibitivno in naravnost drakonsko ostrost proti delavstvu.

Pri takem stanju zakonodaje in neomejenem izkoriščanju delavstva po podjetnikih v teku vsega 19. stoletja je postalo jasno, da je enakost pred zakonom le fikcija. Delavstvo je to čutilo od vsega početka na lastni koži, napredni drobci meščanstva so to začeli uvidevati šele ob koncu prejšnjega stoletja pod rastočim pritiskom delavskih množic. Pravno proglašena enakost ni obstajala, še manj svoboda. Neenakost v gospodarski moči ima nujno za posledico neenakost pri izvrševanju zakonov, ker omogoča nekaterim njih zlorabo, drugim pa onemogoča, da bi se poslužili zakonitih sredstev obrambe, ki jim jih nudi taista zakonodaja. Delavec je sam nasproti podjetniku brez moči, ne more uveljavljati svojih zahtev pred njim in ga prisiliti, da bi jih sprejel, pač samo zato, ker je mezdni delavec, t. j. odvisen od svoje dnevne mezde, s katero edino more preživljati sebe in družino. Na drugi strani pa predstavlja podjetnik tudi sam samcat cel skupek moči in vplivov, ki jim delavec nujno podleže, če je osamljen posameznik. Skratka, prodreti je moralo pod pritiskom gori omenjenih sil tudi v zakonodajo spoznanje, »da

režim individualne pogodbe izpolnjuje svoje naloge zadovoljivo le med enako močnimi, pri neenako močnih pogodbenikih pa se nujno izprevrže v zakon močnejšega«. (Scelle, *Le droit ouvrier*, Paris 1929.)

Ureditev delovnega razmerja, ki je sledilo temu spoznanju, s kolektivno pogodbo, in vse, kar je z njo v zvezi in ki predstavlja bistvo današnjega delovnega prava, pa so povzročile že nove, v francoski revoluciji še neznane sile industrijskega proletariata, oboroženega z znanstveno utemeljitvijo svojih stremeljenj, z marksizmom, ki gradi že skozi desetletja temelje novi družbi.

KULTURA NA PREHODU

BRANKO RUDOLF

Ko so v aprilu l. 1784. prvič javno igrali Beaumarchaisovo komedijo »Figarojeva svatba«, se je občinstvo kar trlo k predstavi, entuziastično ploskalo in na vse mogoče načine izražalo svoje navdušenje. Publike niso sestavljali le meščani in »ljudstvo«, temveč tudi nižja in višja aristokracija, še dvora ni manjkalo.

Pozneje so spet in spet podčrtavali dejstvo, da je aristokracija v svoji zaslepljenosti ploskala igri, ki jo je že prav jasno smešila, in prav tako očitno demonstrirala za enakost vseh ljudi. Figaro pravi o svojem grofu, »da se je potrudil, da bi se rodil, pa nič več«. Kaj se bo zgodilo tedaj, ko bo ta način mišljenja postal splošen, na to privilegirani stanovi očitno niso mislili. Navdušenje, s katerim so sprejemali Beaumarchaisove šale, kaže prav jasno, da se konsekvenc tega mišljenja niso zavedali — najbrže se jih do kraja ni zavedal niti — avtor sam.

Urarjev sin Caron »de« Beaumarchais si je namreč sam kupil plemiški naslov, se mnogo kretal med aristokrati, bil sam naravnost pohlepen po denarju in ko je končno revolucija, h kateri je pripomogel, res izbruhnila, se je je prav močno prestrašil. Vsa ta dejstva bi v svoji ironiji mogla dati snov za novo komedijo, nič slabšo, kakor je »Figarojeva svatba«.

Nekaj je gotovo: Ideja enakosti, ki jo je Beaumarchais izražal, je bila takrat v Evropi in posebno še v Franciji v zraku. Zrasla je v stoletjih. Pomagalo ji je krščanstvo in kmetski uporniki so se vedno znova sklicevali na evangelij, pomagal ji je humanizem z zgodnjim francoskim prosvetljenstvom (Montaigne), tudi protestantizem, ki se je (seveda tudi pri nas Slovencih) vedno skliceval na pravico in dolžnost osebnega razsojanja in osebne odločitve. Nove formulacije te ideje o enakosti pa so prišle iz Anglije in Amerike. Vsakdanje življenje je ideji pomagalo. Ljudje so v razvoju razmer prav jasno spoznavali, da osebno niso prav nič slabši kakor ljudje, »ki imajo modro kri v žilah«. Čemu torej privilegiji? Ali niso neupravičeni in celo škodljivi?

Naj pa so bile ideje, ki jih je smehljaje razglašal Beaumarchais, še tako revolucionarne, forma, v kateri je bila napisana komedija, ni bila prav nič prevratniška. »Figarojeva svatba« se prav tesno naslanja na komedije, ki so